

«У пошуках обличчя міста»:

про мету та завдання нового наукового проекту

Міста є центрами культурної та етнічної взаємодії, різноманітних іновацій, від яких в індустріальну, а тим більше постіндустріальну добу, став залежати розвиток суспільства в цілому. Місто, як динамічна система, постійно змінюється, перебуваючи у пошуку власного актуального обличчя. Зокрема, постійно змінюється простір міста: крім видимих і цілком матеріальних змін, відбувається оновлення й символічного простору міста. Символічна структура міста представлена, насамперед, пам'ятниками, меморіальними дошками, знаками, визначальними спорудами, назвами вулиць, площ тощо. Зміни символічних архітектурних домінант, руйнування чи спорудження нових пам'ятників і меморіальних дощок, перейменування назв вулиць і площ стають проявами символічного кодування й перекодування міського простору.

Стрімке зростання кількості та значення міст для розвитку суспільства у ХХ ст. зумовило інтерес до урбаністичних досліджень представників різних наукових дисциплін. Якщо до 1970-х рр. міські дослідження здебільшого були полем діяльності соціології, то у подальшому проблеми, які пов'язані з матеріальним, функціональним і символічним простором міста, також потрапили до дослідницького фокуса істориків і культурологів. Попри дискусії, які й досі тривають навколо концептуальних понять і теоретичних напрацювань урбаністичних студій, все більше дослідників розглядає місто як специфічний «соціальний інститут» із власною динамікою соціокультурних, соціально-економічних і суспільно-політичних процесів. Міста все частіше розглядаються як «місця», що наповнені певними сутностями, як епіцентри, що породжують нові явища культури. Відповідно, міста постають не просто як фізичний простір, а й «місця» формування сенсів та ідентичностей.

Дослідження символічного простору міст України відповідає актуальним тенденціям сучасних урбаністичних студій. Зокрема, актуальним виглядає вивчення трансформацій, що відбуваються в країні, яка формує нові орієнтири та долає старі ідеологічні та соціокультурні перешкоди. Незважаючи на помітну кількість праць, присвячених матеріальному та функціональному простору міст України, символічний простір, комемораційні та ритуальні практики, розважальна культура та практики дозвілля міст України (враховуючи їх історичний розвиток) здебільшого залишаються поза увагою дослідників. Разом із тим саме символічний простір міста утверджує його специфіку та наповнює життєвий світ його мешканців особливим змістом і ціннісними орієнтаціями.

Крім того, автори сучасних досліджень міського простору України, як правило, не аналізують реакцію міських мешканців – їх дії, моделі поведінки, емоції, які ініційовані символічним простором міста, маркування ними нового та застарілого, того, що визначається як «гордість» чи як «сором» у предметному оточенні. Між тим, як відомо, формування образу міста є двостороннім процесом, який пов'язує спостерігача та те, що спостерігається (Кевін Лінч «Образ міста»).

У 2018 р. за підтримки Програми імені Ковальських Канадського інституту українських студій Альбертського університету (Едмонтон, Канада) розпочато новий науковий проект, присвячений дослідженню символічного простору міст України. Проект має назву: «Практики саморепрезентації багатонаціонального міста в індустріальну і постіндустріальну добу». Цей проект був запропонований науковцями Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (керівник проекту – завідувач кафедри історіографії, джерелознавства та археології, д.і.н., проф. С. І. Посохов; асистент керівника – доцент тієї ж кафедри, к.і.н. Є. С. Рачков). Учасниками проекту є багато інших дослідників з Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Харківської державної академії культури. Наразі ми ведемо консультації з представниками Харківського національного університету будівництва та архітектури. Також до проекту залучені науковці з інших міст України та

закордону: Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, Запорізького національного університету, Одеського національного університету імені І. І. Мечникова та Центрально-Європейського університету (Будапешт, Угорщина).

Мета проекту – здійснити комплексне міждисциплінарне дослідження символічного простору міст України. Насамперед, йдеться про те, щоби виявити «обличчя» певних міст та схарактеризувати процеси трансформації ідентичності його мешканців.

Для дослідження були обрані наступні міста України: Дніпро, Запоріжжя, Одеса, Харків, а також Донецьк. Всі вони відповідають певним критеріям. По-перше, обрані для дослідження міста є великими промисловими, освітніми та культурними центрами Східної та Південної України. По-друге, зазначені міста є гетерогенними за своєю природою, вони повною мірою відчули наслідки соціокультурних і суспільно-політичних трансформацій ХХ – початку ХХІ ст. По-третє, значною мірою, саме в цих містах зароджувалася «нова» українська культура, тобто пропонувалися нові культурні зразки, варіанти поведінки та цілепокладання у індустріальну добу. До того ж, Харків та Одеса ще й мають тривалу університетську традицію, яка передбачає як ритуалізацію, так і високий рівень саморефлексії та широкий спектр культурних інновацій.

Комплексність дослідження символічного простору міст України передбачає залучення різних типів джерел: візуальних та картографічних матеріалів, спогадів та усних свідчень (інтерв'ю), місцевої періодики, актових джерел, промо-матеріалів та музейних експонатів тощо. Особлива увага під час аналізу цих джерел буде зосереджена на місцях колективної пам'яті та комеморацийних практиках, а також практиках дозвілля.

Завдання проекту:

- 1) Прослідкувати виникнення та еволюція практик саморепрезентації міста («винайдення» міських традицій та їх трансформація; порівняльний аналіз практик саморепрезентації міста в індустріальну і постіндустріальну

епоху; міські урочистості та їх інтерпретації; «боротьба» за збереження культурної спадщини; розуміння «традиційного» для міста; історичні реконструкції як маркери «специфіки» міста).

- 2) Дослідити знакове середовище багатонаціонального та поліконфесійного міста: світська та релігійна складові.
 - 3) Проаналізувати варіанти місцевих ідентичностей, фактори змін («наздоганяюча» стратегія; масовізація культури тощо), конфліктні зони та канали діалогу, культурні контрасти та композитні культурні сполучення.
 - 4) Зафіксувати районування та ландшафт міста (рухливість «зон престижу»; архітектурні домінанти та їх зміна; пам'ятні місця та їх ранжування; вплив певних структур (університети, заводи, вокзали, порти) на ландшафт міста тощо).
- Дослідження розраховане на 3 роки та передбачає проведення «польових» досліджень у містах із метою збору та попереднього аналізу матеріалів фотофіксація символічного простору та «місць пам'яті»; інтерв'ю свідків та ініціаторів трансформації міського простору; аналіз контенту міських інтернет-форумів та відповідних груп у соціальних мережах; аналіз музейних експозицій; картографування символічних об'єктів тощо)..
 - Вже тепер розпочато формування дослідницьких груп у містах і залучення волонтерів із числа студентів відповідних спеціальностей.
 - Відбувається узгодження методології дослідження (правила збору та фіксації інформації, розробка анкети для інтерв'ювання тощо).
 - Важливою складовою проекту є створення відповідного сайту, який стане не лише місцем для комунікації, а й відкритою для користувачів базою даних.
 - Створення баз даних на основі зібраного матеріалу (пам'ятники та пам'ятні місця; урбаноніми; центри розваг і місця дозвілля; міські свята та пам'ятні події тощо) бачиться важливим результатом основного етапу проекту.

Загалом, проект «Практики саморепрезентації багатонаціонального міста в індустріальну і постіндустріальну добу» передбачає дослідження актуальних питань, пов'язаних із культурною спадщиною та історичною пам'яттю, регіональною гуманітарною політикою, формуванням ідентичностей, соціокультурними аспектами посткомуністичної трансформації в Україні, міськими дослідженнями тощо. Вважаємо, що цей проект матиме важливі академічні та практичні наслідки. Втім, його реалізація неможлива без залучення широкого кола зацікавлених осіб. Ми сподіваємося, що здійснення цього проекту дозволить об'єднати зусилля як фахівців, так і аматорів, усіх тих, хто цікавиться історією та сьогоденням «свого» міста, хто прагне розвивати його найкращі традиції, зберігати та популяризувати історико-культурну спадщину.